

חוֹפֵן

זְכוּרֵי שְׁנַח שְׁטָרוֹן

לזכרו של נח שטרן

נח שטרן

פתיחה בשעת-חרום

תוך להט אש המלחמה נאהב ניב אמץ ועודד: אך לא רק נעם וידידות ידעה מאז הנשמה. ידעה היא רצל ורשעות של אנשים ממפלצות - אותם נזכר גם בעת רצות סיפות עולם הוֹךְ דם פלישות. נזכר-נא: כבלתת צמים - חשכת-אימים שבלחיד; צץ מטמאת האנכי רקד-שטנים של אלה הנמים.

היא מסתכלת בראי...

היא מסתכלת בראי באפולונית הערב שחה לקיר, עיניה יונקות צללים ממראה בפראה. הלי תכלי? הפנים שדבקו לפנים לא ינתקו, פנים נמוגים לפנים. (גבות מתעגלות... האף הישר... מסתורי קני שפתים...) הלא תרומי? ועוד מתפלל לאל האפל היושב בפניה בראי. הה, אהבה זרה, מכשפה את עצמה, הה, פלחן טמא.

(מתוך הסדרה "דור המדבר" חש"ד)

והשירה האנגלית של המאה העשרים דגלה במיוחד בקונצאציה אנגלית זו של השירה. בשולי שירתו של נח שטרן דבקו השפעות שונות, שכן היה בן-ביתיה של השירה העברית - אולם תוכה היה נרעין מוצק שהיה כולו שלו, ואפי שר לקרוא לו פכחון. האקס השירי לא היה לו טראנס מבוקש אלא סכי חזן מרוכז, רצוני, הוא נאבק עם ההיפנוזה שבמילוריה המעגלת את הרברים. אוסיני לו שאת הבד-שלים בשיריו לא כתב בגוף ראשון, לא סיפר על עצמו במי-שיריו, מעשה היצירה היה לו מאמץ לסילוק האני, לראיית-חוץ, לאקסטרו-בארטיה. הוא היה מן האמנים המני לים את עולמם הפנימי רק תוך מעשה תיאור העולם, החיצוני.

נח שטרן לא השתלב בשירה דר-רו - וכנראה, שלא רק יד מזגו הבל-חירגמיש וקשיין ביחסיו עם הבריות היחה בכך. שירתו הייתה אחרת מן שהיתה מקובלת כמודארניסטית בא-רץ-ישראל בתקופה שבין שתי מלח-מות העולם. שתי קונצאציות של שיר-רה השפיעו על המשוררים החדשים של אותו דור: האחת, של היסמבוליום הרוסי ויורשיו (בלוק, יאסאנין, טצ'יאקובסקי) והשניה, של האנספראטור-ניום הגרמני (ווארפאל, אלזה לאסקאר-שילאר). הצד השווה שבחן שזו גם זו ראתה בשירה את ניגודה הנפיר של הפרוזה: השירה היא כניעה לקסמי של כוח שאינו מעולם הזה, המשוררי האמתי הוא אוראקל, האמת שבשיר-רה אינה נמדדת במידות המשמשות בידינו להבנה כחי יום-יום.

השירה העברית בארץ-ישראל בתקופה שבין שתי מלחמות העולם והייתה כמידה רבה מאוד שירת ארץ-ישראל - שירה העולה, שירת הפגישה עם המולדת העתיקה והמציאות החדשה, בשירי זו גברו משאלת-הלב, ההזון, הטראנס, וגם הסכאמה, על מראה-העיני נים וגם על הגות-הלב. דומה ששירה זו הטילה על עצמה את האונס של ראייה אחת, שהיא בהכרח גם מטטר-טשת. שטרן לא יכול היה לראות אלא ראייה כפולה:

תוך להט אש המלחמה נאהב ניב אמץ ועודד: אך לא רק נעם וידידות ידעה מאז הנשמה. (פתיחה בשעת-חרום)

משורר, מתרגם, מורה, בעל ידיעות רחבות בספרות, ידיעותיו, מקצועו, לא סייעוהו לקיים קשרים גורמא-ליים עם העולם, עם החברה עם הזולת, אדרבה, הכל שמש לו עילה או אמתלה לקרע, לניחוק, והקרע הלך ונתרחב, והחריף עד היותו למ-עשה איבה ואלמות, איני רושם כאן קורות זעם אחד, קורות סחאה וחולי של איש שקשרי ידידות נתקשרו עמו בימים משכבר והם נקרעו מכבר תוך קריעה כללית, אך הזכרון מציב מא-ליו ציוני אכזבות והשדות ומרי-שירתו, המודארנית ברוחה, תפשית בצורתה (כתב הרבה בחרוזים לבנים), שירת הגות הרגש, מאופקת במתחה הסנימי, היחה מחוץ למודרנה הרש-פיה דאז; לא היה צעיר דיו בעיני הצעירים, ולא די קלאסי בעיני הקלאסיקנים, פרוידיה וו בחוץ המ-ערכה הספרותית הנטושה בימים ההם, אי רצון להצטרף לאחד המחנות הי-ריבים, הקשו על הקליטה ה"מיקום" בתוך הספרות. נולדו ההשדות הר-א-שונים, החל לתכנן תוצאה ספרותית מודארנית משלו למקור ולתרגום, תר-גומו "ארץ השממה" של ס. ט. אלווט, שבו השקיע ידיעה רבה, אהבה דא-גה והוציא את התרגום על השבזו לא זכה לתשומת-לב ראויה. מיר נמ-צאו מבקרים, מהם ששללו את המ-קור ומהם ששללו את התרגום מכלי ידיעה המקור, היה בזה משום כפיח טובה ועולל ספרותי, במתכוון או שלא במתכוון. "ארץ השממה" החלה להשי-ליט עליו את מרותה, הוא החל לר-אות את השממה כשהיא גדלה סביבו, אך הוא לא ברח מחובות ומצוות הליכתו אל הבריגאדה (מעטים היו הסופרים שמרצונם הטוב התנדבו) היחה, בה כעין תיקון הקרע, יציאה מן השממה המאיימת עליו, אך שיבתו אכזרה את ריבו, גרסה אל מערי-בלחו את הידידים לשעבר, היא זקיסה לו אויב מוכלל, הרבה דימוי-גים קטנים, בהימה נלחם על מה שנראו בעיניו כזכויותיו.

הנפש הסוערת, התובעת, טעונה מרי, הייתה גם נפש עורגת-מנוחה, כמחה לשבת, אומרת בלחש את חפיר-להת, קומה זקופה בקשה בחסתר נמי-דה, אולי כריעת ברוך, משמש האימים מעל הראש חישש שביל אל ערש-ליות הילדות ואל תומה, אולי כל הזעם והמרי שעיניו את רוחו היו מצות שרק אחר יכול היה לתקנת, ולא בדרך של ריפוי קליני ולא בדרך של החוק.

לפני כשנתיים הביא אל המערכת שירי תוכחה זועם על סופרים, על הכלל, שבגדו בעמם, כולם, כולם בגדו ביעדם, בועם, רב-עצמה תבע עלבון העם, ערך משפט עזק, הטיל אשמות שקשה היה לעמוד על טיבם, אך הכל - התפרקות של כוח וחומר - נסץ נפשי אצור מכבר השיר לא ראה אור בעתו, אך במקומו נת-פרסם שיר אחר, שכולו כליון נפש אל גוף הילדות, צפיה עמוקה אל שבת-המלכה, שעמה קץ כל ריב ומדון, שילוב ידיים של הלוחמים, עקירת הנקמה, חילוף כוח בצל אילן השלום, ספרותיותו בקשה לשקוט לעצום את העינים, המרידה אמרה לגום, להרדם, נתמלא רחמים על עצמו ברגע של צלילות דעת, כל אלה נאספו באקס של המחאה והאחרון, שבה שהחיים מנעו ממנו, הוא השיגה בידי המוות, ואם אי אפשר בדרך של הפילה והרי זכותו לדרך האלי-מה.

מעטים היינו, מעטים עד לעלבון, שבאו להסיר ממנו לאחרונה, בניניהם שלא ידעו, מחולשת רוחם או מאי-כשרונם, או מעצמת הכוח הנוגד, לנסות להסיר את חץ הניכור, שהשי-בו עליו מבלי שהוא ידע על כך, שרחשו לו ידידות בו בזמן שהוא ראה בהם אויבים, ששמרו על זכרם ונת עבר שהוא עצמו עשה אותם כבר פלסטר, הריצלי והדמיוני שבפרי-דה נזעמת זו, האישי והכללי שבקרב ות, החולני, שהוא כיוטי קיצוני כאן לרעה המורשת בנו עמוק, הקרע זה שהוא גם קרענו, אי יכולתנו ואי כשרוננו לתקן, לסתום את הבקיע באהבתנו, ולקיים ידידות של המבוי-קעים של האשמים גם יחד, בגידת לשוננו היזמימית ובגידת שתיקתנו, וניחת לשון השירה, וניחת העיקר שבחיים שרק המוות סגה לנו את ודאותו, רגש של אשמה סתום שאין לו שחר אובייקטיבי, מונעים את ההערכה הספרותית, עושים אותה למיותרת נלעגת בשעה זו, יאספו שיריו שפרנס עונגו או השאיר בכת-בים - והנה אין בדם קדויות וחרון וחולין, נופי שיר סוחזים להליכה לאהבה, להיפוש אחר האושר, לתונת האכזר, למרי, המפוקה הנואש והמנדי-חם גם יחד, לצפית-השבת, לחפילת הנפש החובעת זכותה לפריקה העול-ולמנוחה.

נח שטרן, על אף לידתו יגידולו בלי-טא, התחנך של השירה האנגלית, יש-לא כרוב המשוררים העכריים באר-צות-העברית, שאב את השראתו לא מן השירה הרומאנטית של המאה הייט אלא מן השירה האנגלית של המאה העשרים, (אופייני לו בסיוני הגיעו והמוצלה במידה רבה לתרגם את ארץ-שממה של ס. ט. אליוט), מסורחה הראשית של השירה האנגלית שונה היא ביסודה מן של היכשת האירד-פית, המשורר האנגלי נוטה ליצור את שירו לא מתוך כניעה לקסמו של ה"פיוטי" אלא מתוך מאבק סרביני עמו, השירה אינה מסוס-מלט מן המ-פשות; היא אינה ארקעה מעליה.

...התלום הגדול של אנשים קטנים נפנף לפני עינינו, לא הניח לראות, עץ-הדר קטן, לא תנ"כי, חול חור בחוף, תמרה פשדה-קרב גושן, ים - במקומות "תיכוני-כחל, ולפעמים - ים הנחת, מהביל לרחובות שענתו עז שפתה, צריף ועציץ המחליד מלאש מפרחו היחיד, עבודה ללא שלטון בהם נח פשק על העור, עמל - בן-חורג לשרב, ריצת-סגורים של העיר, ורחיצה בתמון תימי, ... בין בתים כמו חושות-ערבה ודלת-זכוכית מבדילה בקיר הנק בין חדר-שנה ונתנת-אוטובוסים, פנים עם קמטים לא-יפים, גופות לא-יפים נחפזים, נשימת-פליון בעיר מתפשטה על סגנון-בינים של פשטות ללא פנים כחידת-חיים שאבד פשרה...

לום, אין ספק, כי כאשר יופיע אופק שירי, יגלה שוב קורא השירה המב-חי, להפתעתו - כמו שהופתע בגלר-חו את חיים לנסקי ודוד פוגל - שא-כן עשירה ומגוננת היא מפת השירה העברית החדשה מאשר נדמה לפי המפה המוקצת והשרירותית שקבעו כמה מנציגיה הפופולאריים, שלמח גרודונסקי